

A KOLOZSVÁRI UNITÁRIUS TEMPLOM ORGONÁJÁNAK TÖRTÉNETE

A kolozsvári unitárius egyházközség 1792—96 között épített templomában kezdetben nem volt orgona. Az 1796-os presbiteri jegyzőkönyv említi először, hogy a december 4-i közönséges Ecclesia gyűlés orgona építését és ennek érdekében gyűjtés indítását határozta el: „6-szor végeztetett: Hogy Orgonát is csináltasson az Ecclesia, melynek csináltatására való költség iránt, hogy az atyafiakat megkeressék választottak Gyergyai Mihály és Késmárki Péter atyánkfiai“.¹ A munka megrendelése azonban elhúzódhatott, mert 1803-ban Lázár István püspök újból felveti az orgonaépítés kérdését, melynek következtében azt „a tiszteletes Unitária Ecclesia... a maga közönséges gyűlésében tökéletesen megállította és meghatározta“.² Így kerülhetett sor 1804. április 26-án a szerződés megkötésére a „Kolozsvári Unitaria Nemes Ekklésia Reprezentansai, másfelől pedig Nemes Megygyes Székben Berethalomban lakó Orgonatsináló Metz Sámuel Úr“ között. A szerződő felek 11 pontban rögzítették feltételeiket, s ez a szerződés igen értékes forrás a később többszörösen átépített orgonáról. „Az Orgonában legyenek a következő tíz Mutatiók: úgymint 1) Nyoltz Schukos hosszúságú Principal tizenkét Lotos próbájú önből való 2) Négy Schukos hosszúságú Principal Octava... 3) Két Schukos hosszúságú Super Octava 4) Három Schukos hosszúságú Quinta 5) Négyes Mixtura, melynek nagyobb sípja egy Schuk hosszúságú... 6) Két Schukos hosszúságú Waldfléta hasonlólag... önből. Továbbá fából: 7) Nyoltz Schukos hosszúságú Flétravér és 8) ugyan akkora hosszúságú nagy Fléta 9) Négy Schuk hosszúságú Kis Fléta 10) Tizenhat Schukos hosszúságú Sub Basszus; Melyekhez járulnak 11) a Tremulát és 12) Dobot játszó mellékes két vonások.“³

A szerződés következő pontjaiból megtudjuk, hogy két később beépítendő regiszterre is gondoltak, ezért az orgonát már kezdetben úgy építették, hogy „a Corpusnak megbontása nélkül lehessen azon helyekre sípokat tétetni bé“, majd meghatározzák, hogy a „Klavier egész és nem Contract Basszus szerint rendeztessék“. A szerződés említi még két ékfűvő beépítését, az orgonaszekrény két részre való osztását, középen a játszóasztallal, valamint „hogy az orgonához meg-kívántató minden Fa-Materiálék jó szárazok és illendő erősségűek legyenek.“ Átadási határidő 1806 pünköstje, három esztendő jótállási idővel. Megtudjuk továbbá, hogy az orgona készítése és felállítása 1500 Rhfrt-ba kerül és „ezen summából most előre tromf pénzül... 50 azaz Ötven Német forintokat“ fizetnek.

Sajnos Metz nem tudta beváltani a szerződésben vállalt kötelezettségét. Egészségügyi és anyagi problémákra hivatkozva egyre késleltette a szállítást, s a hangszer az 1806. augusztus végén Pictor Posoni György mesterrel kötött szerződésben még mindig csak mint „készülőben lévő

orgona“ szerepel. Egy Berethalomba menesztett sűrgető küldött jelentéséből megtudjuk, hogy a hangszer csaknem teljesen készen volt már, s valójában szállítási nehézségek miatt késett.⁴ „Külső Része az Orgonának A Corpus, melyen most dolgoznak, belül a nagyobb része A Szél Láda, melynek készítésén most maga dolgozik, mivel ezen a legények segíteni nem tudnak. A Fa sípjai négy mutatiokból ... ezek készen vannak, a Fuvokk minden részei készen vadnak, tsak a még bőrözés vagyoni hátra, Ön Sípok öntve is vadnak, de még egyszer önteni kell ... A Registraturának Strukturának részei is mind készen nintsenek, de kevés hijak vagyoni ... A 40 Rh Fhr. átaladtam az Orgona Majszter Úrnak penes quietant. Mind a szekeresek mentől olcsóbban lehető megfogadására és az nékem említett szükségéink pótolhatása végett“. Végül 1806. október 24-én került sor az átadására, s az orgona, bár a szerződésben rögzített összeg duplájába került (3116 Frt.), osztatlan sikert aratott. Az átvételi jegyzőkönyv megemlíti, hogy nemcsak megtérítették Metz többletköltségeit, hanem meg is ajándékozták „mind szerény 200 Rh forint honoráriummal“.⁵

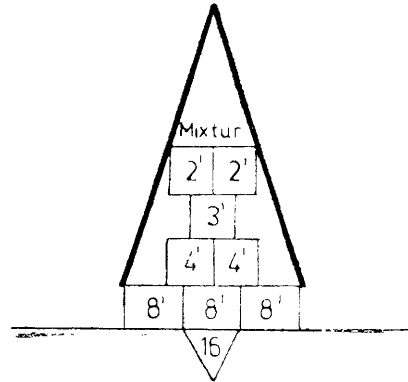
Az orgonaszekrényt „ezen nemes városban lakó Picktor Posoni György“ 360 forintért festette meg az 1806. augusztus 24-én kelt szerződés szerint: „tisza fehéren fényesen... valamint a Minoriták Nagy oltára festve és kifényesítve vagyoni ...“ A festő és aranyozó munkáért őt esztendő jótállást vállalt.⁶

A későbarokk és klasszicizáló elemeket keverő *orgonaszekrény* két részre osztását a három nyílású karzat tette szükségessé. Metz helyesen tapintott rá arra, hogy a hangszernek a templomtérben kell szólnia, nem pedig eldugva a kisnyílású karzaton, ezért fecskéfészekszerűen függesztett erős gerendázatra helyezte el azt, mely a karzat vonalával egy magasságban nyúlik be a templomhajóba. Az arányosan tagolt homlokzat főpárkánya a középtől a szélek irányába emelkedő, homorú vonalat mutat. A kétszer négy sípmező Principal sípjai sajnos nem eredetiek. A játszóasztal e két orgonatest között foglal helyet, fölötte a XX. századi stílustalan redőnymű néma homlokzatsíppokkal álcázva. Felső részüket erőteljes kosárvíví párkány határolja, mely minden valószínűség szerint az előreugró orgonatest felső párkányának baldachinszerű folytatása volt. Ez az összekötő elem eredetileg egy síkban lehetett a kettős orgonaszekrény főpárkányával, de mivel a redőnymű beépítését akadályozta, hátrább került mai helyére. A szerződés 3-ik pontjában ugyanis ezt olvashatjuk: „Az egész orgona úgy legyen két részre osztva, s a felső felén egyben foglalva, hogy azon foglalás alatt a Claviatura közből essék, ... s az orgona kétfelé osztott részei között szabad térség legyen.“⁷ Az orgonaszekrény oldalfalait az ideális kihangzás érdekében rácszott keretbetétek alkotják.

A homlokzat díszítéseire vonatkozóan már a szerződés hetedik pontjában meghatározták, hogy „a tzirádák tisztességesek legyenek“. A sípvégeknél, a főpárkányon, valamint a szekrény két oldalán elhelyezett aranyozott faragványok a protestáns szimbólika elemeit: szőlőindákat és kalászfonatokat ábrázolnak. A szekrény középső élei fölött és a redőnymű főpárkányának tetején urnaszerű klasszicista faragványokat találunk.

Az orgona eredeti változatai alapján rekonstruálhatjuk régi *hangképvázlatát* is:

1. Mixtur 4 sor	1'
2. Waldflöte	2'
3. Superoctav	2'
4. Quinta	3' ($2^2/3'$)
5. Kleinflöte	4'
6. Pr Octava	4'
7. Traversflöte	8'
8. Grossflöte	8'
9. Principal	8'
<hr/>	
10. Subbass	16'

E hangképvázlatot megvizsgálva megállapítható, hogy az orgona hangzásbeli egyéniségének finom csillogást kölcsönzött négysoros Mixturája, gerincességet és átható erőt hiánytalan Principal kar (Principal, Octav, Quinta és Superoctav), valamint lágy és plasztikus keveredőképességet a szükséges hangmagasságokban kiépített fuvolái. Az építőmester az orgona hangjának kellő tömörségére is gondot fordított: erről tanúskodik a kottakép alatti oktávában megszólaló mélyhangú Subbass 16' változat. Két jellegzetes barokk effektusregisztert is találunk Metz elképzelésében: ezek a Tremolo (Zokogó) és Dob.

Ezekután joggal feltételezhetjük, hogy a kolozsvári unitárius egyházközség számára épített hangszer az erdélyi későbarokk orgonaépítés egyik szerényebb méretű, de igen széphangú, egyszóval sikerült hangszeres volt.

Feltűnő hasonlóságot mutat Metz egy másik, Küküllősároson (Szeben megye) épített orgonájával. Mindkettőre jellemző a Traversflöte 8' és Waldflöte 2' alkalmazása, valamint a gazdagon kiépített Principal-kar négysoros Mixturával. Sajnos Metz remek és egyetlen kolozsvári hangszer a későbbiek folyamán teljesen átépült; hangjára csak fennmaradt hangképvázlatából és épen maradt küküllősárosi megfelelőjéből következtethetünk.

De lássuk, mi is történt valójában? Az orgonát több alkalommal kellett javítani: 1853-ban a fúvó rendszerét,⁸ majd 1856-ban a sípokát.⁹ Az 1859-es jegyzőkönyvben olvasható, hogy „mivel az orgona romladozva és porral telve lészén“, felkérték Blahunka Lajos kolozsvári „orgonacsínálót“ annak megjavítására.¹⁰ A munkálatokat, melyek többek között új fúvók szerelését is tartalmazták, Ruzitska György vizsgálta felül 1859. március 27-én.¹¹

Az 1901. augusztus 4-én tartott keblitanácsi ülésen Péterfi Dénes lelkész bejelenti az egyik egyháztag 2300 koronát kitevő adományát az orgona újjáalakítására.¹² Ekkor kötnek szerződést Csintalan Gyula orgonakészítővel, aki két új változat beállítását vállalta el. Mik voltak ezek a változatok? Sajnos nem tudjuk. Az általános javítás megtörténik, és

amint azt az orgonatesten ma is látható zománc tábla jelzi, a költségeket árkosi Benkő Mihály gondnok és neje Fekete Matild fedezték.

1918-ban az orgonasípokát itt is hadicélokra kellett volna beszo-
gáltatni. Kelemen Lajos történész közbenjárására azonban mint legré-
gibb unitárius orgonát és mint műtörténeti értéket mentesítik e köte-
lezettség alól!¹³

Sajnos a századforduló időszaka európaszerte egy hanyatló korszak-
kát képezi az orgonaépítészet történetének, melyet elsősorban a gyári
tucatorgonák megjelenése és térhódítása jellemez, a kismesterek egyedi
és igényes munkájának rovására. A bevezetett technikai újítások egész
sora nemhogy elősegítette volna, de határozottan negatív irányba be-
folyásolta az orgonával mint hangszerrel szemben támasztott művészi
igényeket és elképzeléseket.

Ennek egyik sajnálatos következménye, hogy egész sor régi orgonát
építettek át, csupán az orgonaszekrényt hagyva meg; ezáltal nemcsak
a külső forma és belső tartalom közötti elengedhetetlen egység bomlott
meg, hanem végleg nyoma veszett sok értékes hangszer sípanyagának
is, felbecsülhetetlen vagyoni és kultúrtörténeti kárt okozva. Csak száza-
dunk 30-as éveitől kezdődött meg a régi orgonák reneszánsza, éppen
Schweitzer Albert tevékenységének következtében. A tipikus századfor-
dulói szemléletmód, mely nem tartotta érdemesnek a régi hangszerek
restaurálását és megjavítását, vidékeinken is jelentkezett, bár — érde-
kes módon — kissé megkésve.

A kolozsvári unitárius egyházközség 1928-ban árajánlatot kér Szeidl
nagyváradi és Wegenstein temesvári orgonaépítőktől, egy modern orgona
beszerzésére. 1928. március 9-én már Szeidl Ferenc 350 000 lejes áraján-
latát tárgyalták (2 Manuál, Pedál, 20 register).¹⁴ Az orgonaépítés kérdé-
sével egyidőben egy új orgonakarzat felépítésének gondolatát is fel-
vetik, melyet a templom északi részében helyeztek volna el. Ez a terv
azonban építészeti és tűzrendészeti okok miatt megghiúsultak. „Orgonánk
sipjainak 1/3-a nem szól... és több része javításra szorul”¹⁵ — olvasható
az 1929. október 18-i keblitanácsi gyűlés jegyzőkönyvében. A lelkész
és az énekvezér véleményére hallgatva a Keblitanács október 29-i gyű-
lésén már egy újabb terv — a régi kibővítése — és „légrendszerűvé
változtatása“ (pneumatikussá alakítása) fölött vitáznak. Szeidl Ferenc
újabb 197 000 lejes ajánlata egy pneumatikussá átépített 15 változatú
hangszer felszerelésére vonatkozik, a régi sípok felhasználásával. Ezt a
tervet Zsizsmann Rezső orgonaművész véleménye alapján húsz válto-
zatra — tehát az eredeti tervvel azonos nagyságúra bővítette, de ezzel
egyidőben a munka árát is felduzzasztotta 280 000 lejre. A terv szerint
az első manuál nyolc változata a régi orgonaszekrényben, a második, ki-
lenc változatú redőnymű a játszóasztal fölött, a pedálmű pedig két kü-
lönálló szekrényben a karzat torony alatti részében foglalna helyet.¹⁶
Végül is ez a nem éppen legszerencsésebb kompromisszumos terv valós-
ult meg, mely sem a régi orgona megőrzésének problémáját, sem pedi-
g az új orgonának a templomtér irányába való ideális kihangzását
nem oldotta meg. Az avatőnnepségen 1930. június 1-én Zsizsmann Re-
zső orgonaművész adott hangversenyt.¹⁷

A Szeidl által benyújtott árajánlatban semmi konkrét megállapítás
nincs azzal kapcsolatosan, hogy mi fog történni a régi orgona szerkezeté-
vel és sípanyagával, csupán egy meglehetősen szabadon értelmezhető

félmondattal: „azokból az új orgona magába foglalja mindazon jellegű változatokat, melyek bármilyen orgona koncert darab előadásához szükségesek“.¹⁸ Nos, e „díszes koncertorgona“ (kiemelése ugyanonnan) — bár Metz orgonaszekrényében nyert elhelyezést — szinte semmit sem tartalmaz annak régi szerkezetéből. Csupán néhány kisméretű ónsíp viseli magán a berethalmi mester kézjegyét. E „műtörténeti érték“ — melynek megmentéséért Kelemen Lajos alig tíz évvel korábban oly határozottan emelt szót —, teljesen átalakult, s lényegi részeinek (szelládák, traktura, sípok) további sorsa ismeretlen.

A templomban jelenleg is változatlan állapotban működik Szeidl hangszere.

JEGYZETEK

¹ Kolozsvári Unitária Ekklésia jegyzőkönyve. 1778—1805. Jkv. Z 1/2. 66. l.

² A Kolozsvári Unitaria Ekklésia régi leveleinek lajstroma. 1807. R.L.1. Fasciculus XXXIII/45.

³ Uo. Fasc. XXXIII/31

⁴ Uo. Fasc. XXXIII/35

⁵ Uo. Fasc. XXXIII/36

⁶ Uo. Fasc. XXXIII/34

⁷ Uo. Fasc. XXXIII/31

⁸ Jkv. 8. 1847—1860. 104. l.

⁹ Uo. 156. l.

¹⁰ Uo. 299. l.

¹¹ Uo. 302. l.

¹² Jkv. 31. 1901—1903. 33. l.

¹³ Jkv. 34. 1916—1925. 51. l.

¹⁴ Jkv. 35. 1926—1932. 157. l.

¹⁵ Uo. 220. l.

¹⁶ Uo. 225—228. l.

¹⁷ Uo. 250. l.

¹⁸ Uo. 225. l.

KEDEI MÓZES

KIÖNTÖM LELKEMET

Jn 16,23b

Örömeinket és szenvedéseinket megosztjuk szeretteinkkel, rokonainkkal, ismerőseinkkel. De vannak belső, titkos rezdüléseink, érzéseink, vágyaink, amelyeket még a legközelebbieknek sem mondunk el. Egyedül Istennek öntjük ki lelkünket, egyedül hozzá vagyunk fenntartás nélkül őszinték.

Mint ahogy a test nem élhet levegő nélkül, úgy a lélek sem lehet meg imádság nélkül. Imádságomban megnyílik Isten előtt egész életem, örömeivel, szenvedéseivel, érzéseivel és titkos sejtelmeivel együtt. Amikor imádkozom, ismét gyermek leszek, tiszta vágyú és tiszta álmú gyermek, aki keres egy meleg kezet, egy csendes szelíd hangot; gyermek, aki keresi Istent. Imádságomban megtisztulok, és üzenetet kapok, hogy nem vagyok egyedül, mert velem van az én Atyám, aki mint őriző pásztor vigyáz reám. Összekulcsolom kezem, imára hangolom szívem, s érzem, amint lelkem kelyhében édesebb lesz az öröm bora, a rám leselkedő fekete árnyak elrepülnek, mint ijedt madarak, ha Őt hívom, szólítom, benne elmerülök.

Jézus kapcsolata Istennel mély, meleg és közvetlen volt. Ez a viszony az édesapa-édesanya és a gyermek viszonya; ez magyarázza, hogy Istent Atyának szólítja. Már gyermekkorától örömeivel, szenvedéseivel úgy fordul Istenhez, mint kisgyermek az atyjához és anyjához, teljes bizalommal. Ez a bizalom szülte a legszébb imádságot, amit valaha ember elmondott, a Miatyánkot. Ezt az imádságot — mondhatni — az anyatejjel szívtuk magunkba, akkor amikor gyermeki lelkünk még nem volt megérve a komoly, mély gondolatokra és érzelmekre. Ezért ez az imádság sokak szájában elgépiesedik, jelentéskéltőlivé válik. Úgy imádkozzál, hogy érezd át mélységét, komolyságát és nyomában megnyílik, kibomlik a lelked Isten előtt.

Jézusnál az imádság nem ünnepi alkalmak kísérője, nem is menekülés, hanem mindennapi lelki szükséglet, mely nélkül élni nem tud. Istenhez való viszonyát bensőséges, erős bizalom jellemzi; ebben sokasodik meg öröme és könnyű meg szenvedése. Ez a bizalom adott erőt a Gecsemáné kerti gyötrelmes órához, a kereszthalál vállalásához; ez a bizalom mondatja vele az utolsó órán: „Atyám, a te kezeidbe teszem le az én lelkemet.“

Feküdtél-e kórházi fehér ágyon? Átélted-e azokat a gyötrelmes órákat, amelyek a műtétet megelőzik? Három évvel ezelőtt nekem is volt részem benne. Zömében falusi emberek feküdtek mellettem, nagy fehér csendesség borult ránk a kórteremben. Műtét előtt ünnepi komolyság ömlött el az arcokon. Sokmindennel számot vet ilyenkor az ember. Amikor az egyik beteget a műtőbe készítették elő,